

تأثیر برخی عوامل محیطی بر کمیّت و کیفیت سیلیمارین و روغن بذر گیاه ماریتیغال (*Silybum marianum* L. Gaertn)

محدثه امیری^۱، سید حسن زالی^{۲*}، مهدی طیبی^۲، قدرت‌اله حیدری^۲ و جمشید فرمانی^۳
^۱ گروه مرتع و آبخیزداری، دانشگاه صنعتی اصفهان، ^۲ گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ^۳ گروه علوم و مهندسی صنایع غذایی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۱۶، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۴/۲۶)

چکیده

در این مطالعه درصد روغن و ترکیب اسید چرب بذور ماریتیغال در رویشگاه‌های غرب مازندران در ارتفاعات و خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک بررسی شد. پس از شناسایی توده‌های ماریتیغال در طبقات ارتفاعی، بذور در هر رویشگاه در طول نوار ۱۰۰ متری به فواصل ۳۰ متر از سه نقطه به صورت تصادفی - سیستماتیک نمونه برداری شدند. جهت بررسی خصوصیات خاک و ارتباطشان با کمیّت و کیفیت اسیدهای چرب و روغن، در هر سایت سه پلات انداخته شد و به تعداد نمونه‌های گیاهی، ۱۸ نمونه خاک از عمق ۳۰ سانتی‌متری و اطراف ریشه گیاه برداشت شد. برای تعیین محتوای روغن از حلال هگزان و دستگاه سوکسله، شناسایی اسیدهای چرب از دستگاه GC/MS و استخراج سیلیمارین از متانول و حمام التراسونیک استفاده شد. طبق نتایج برخلاف سیلیمارین، رویشگاه اثر معنی‌داری بر درصد روغن نداشت. بیشترین روغن و سیلیمارین نیز به ترتیب از مناطق جلگه‌ای و کوهستانی به دست آمدند. با توجه به تأثیر معنی‌دار رویشگاه بر کیفیت روغن، از بین ترکیبات روغن، اولئیک اسید و از خصوصیات خاک، مواد آلی و کلسیم کربنات پاسخ معکوس معنی‌داری به رویشگاه نشان دادند. شن، پتاسیم، فسفر و نیتروژن با درصد روغن رابطه منفی معنی‌داری داشتند. ارتفاع با مارگاریک اسید و لینولئیک اسید رابطه مثبت اما با اولئیک اسید رابطه منفی داشت. میزان شن و عناصر فسفر و نیتروژن خاک با پالمیتیک اسید ارتباط مثبت داشتند. از آنجایی که بارزترین اسیدهای چرب بذر، اسیدهای اولئیک و لینولئیک بودند، روغن ماریتیغال از روغن‌های اولئیک - لینولئیک با کیفیت تغذیه‌ای بالا است، لذا کشت آن گزینه‌ای جهت تولید روغن خوراکی و کاهش وابستگی به سایر کشورها است.

واژه‌های کلیدی: اسید چرب، درصد روغن، اکوتیپ، گیاهان دارویی

مقدمه

مقاومت عوامل بیماری‌زا و خود ایمنی و نیز عوارض جانبی و ناخواسته همراه است، استفاده از گیاهانی با فعالیت آنتی‌اکسیدانی و ضد میکروبی افزایش یافته است. مواد مؤثره گیاهی به دلیل دارا بودن ماهیت زیستی، در بدن انباشته نمی‌شوند و این امر سبب برتری داروهای گیاهی نسبت به

بذور گیاهان دارویی به صورت فرآوری شده یا خام در طب سنتی و حتی صنعتی در درمان بسیاری از بیماری‌های جسمی و روانی مورد استفاده قرار می‌گیرند (امیدبگی، ۱۳۸۸). به دلیل اینکه مصرف بی‌رویه داروهای شیمیایی با مشکلاتی چون

سیروزهای کبدی و صدمات کبدی ناشی از مصرف الکل به کار می‌رود (علیرضالو و همکاران، ۱۳۹۰). بذر این گیاه علاوه بر ترکیبات فلاونوئیدی، حاوی ماده تلخی است که منشا آن رزین و ترکیبات روغنی است (یزدانی بیوکی و همکاران، ۱۳۸۹). روغن بذور پیش از جداسازی سیلیمارین، استخراج می‌گردد و به‌عنوان محصول فرعی در تولید سیلیمارین محسوب می‌شود. روغن ماریتیغال سرشار از ویتامین E، بتائین، گلیسین، فسفولیپیدهای ضروری و اسیدهای چرب اشباع نشده است، بنابراین ارزش غذایی بسیاری دارد (قوامی و همکاران، ۱۳۹۱؛ کهن‌مو و همکاران، ۱۳۹۴). ماریتیغال گیاه ارزشمندی است که تاکنون توجه محققان بسیاری را به خود جلب کرده است. نتایج مطالعه گلی و همکاران (۱۳۸۶) نشان داد که مقدار روغن بذر ماریتیغال ۲۲/۷ درصد است و از بین اسیدهای چرب بیشترین میزان مربوط به اولئیک اسید و لینولئیک اسید و به‌ترتیب برابر با ۲۸/۸۴ و ۵۱/۲۷ درصد است. براساس مطالعه حسنلو و همکاران (۱۳۸۳) آنالیز اسپکتروفتومتری بذور اکوتیپ‌های مختلف ماریتیغال از استان‌های فارس، بوشهر، خوزستان و مازندران و یک رقم با منشا مجارستان نشان داد که بیشترین میزان سیلیمارین مربوط به بذره‌های جمع‌آوری شده از ناحیه ولشت مازندران و سپس بذره‌های منطقه برازجان بود. بالابودن درصد سیلیمارین در منطقه ولشت به درصد بالای ایزوسیلی‌بین A و سیلی‌بین B، و در برازجان به بالابودن درصد سیلی‌بین B و ایزوسیلی‌بین B بر می‌گردد که اختلاف معنی‌داری با سایر مناطق داشتند. مطالعات انجام شده توسط ابدالی مشهدی و همکاران (۱۳۸۷) روی ماریتیغال‌های نواحی اصفهان و اهواز نشان داد که تفاوت قابل ملاحظه‌ای از نظر خصوصیات مورفولوژیکی و میزان ماده مؤثره وجود دارد، به‌طوری‌که در توده اصفهان به‌علت بالابودن میزان برخی از اجزای سازنده سیلیمارین شامل سیلی‌کریستین و ایزوسیلی‌بین، ماده مؤثره بیشتری گزارش شد. کهن‌مو و همکاران (۱۳۹۴) ترکیب اسیدهای چرب این گیاه را در سه اکوتیپ در استان بوشهر با هم مقایسه کردند. نتایج حاکی از این بود که ترکیب اسیدهای چرب و بازده سیلیمارین ماریتیغال در این اکوتیپ‌ها

داروهای شیمیایی شده است (اشرافی و همکاران، ۱۳۹۱). از جمله این گیاهان دارویی، ماریتیغال با نام علمی *Silybum marianum* (L.) Gaertn است. ماریتیغال از خانواده کاسنی (Asteraceae) گیاهی یک یا دو ساله، بدون کرک با رنگ سبز مات، خاردار و با ساقه‌های ایستاده، میان‌تهی و شیرابه‌ای است. این گیاه شاخه‌های نسبتاً ضخیمی دارد که منتهی به یک کپه سبز می‌شوند، برگ‌ها بزرگ و دارای لکه‌های سفید در اطراف رگبرگ‌ها، گل‌ها صورتی-ارغوانی، مژک‌دار و خاردارند که هر کدام به یک زایده وسیع و سرنیزه‌ای منتهی می‌شوند و در بخش پایینی خاردار، شانه‌ای و گسترده برگشته‌اند. بذور گیاه پهن، صاف، براق و لکه‌دار و به رنگ قهوه‌ای و سیاه هستند. میوه، فندقه و منتهی به پاپوس است که با بالغ شدن بذور می‌ریزد. هر کاپیتول حدود ۲۰۰-۵۰۰ بذر تولید می‌کند (قهرمان، ۱۳۶۷؛ صرامی و همکاران، ۱۳۹۰). از جنس ماریتیغال دو گونه به نام‌های ماریانوم و ابورنوم وجود دارد. چندین مطالعه نشان دادند که گونه دوم حالت تغییر یافته گونه اول است (Hetz et al., 1995). خاستگاه ماریتیغال شرق مدیترانه بوده و در ایران به‌طور خودرو در ارتفاعات کمتر از ۱۰۰۰ متر از سطح دریا پراکنش دارد. این گیاه اجتماعات کم و بیش قابل ملاحظه‌ای را در چالوس، بابل، گرگان، کلاردشت، دشت مغان، کرمانشاه، کازرون، بوشهر، برازجان، ممسنی و برخی نقاط ایران تشکیل داده است (قهرمان، ۱۳۶۷).

ماده مؤثره مستخرج از عصاره متانولی برگ این گیاه و بخصوص بذر آن شامل چند ترکیب فلاونولیگنانی (سیلی‌بین، سیلی‌کریستین، سیلی‌دیانین و ایزوسیلی‌بین) است که مجموع این ایزومرها تحت عنوان سیلیمارین ($C_{25}H_{22}O_{10}$) شناخته می‌شوند. سیلیمارین عمدتاً در دیواره ضخیم سلول‌های اپیدرمی پوشش بذر وجود دارد، حدود ۶-۴ درصد وزن بذر را تشکیل می‌دهد و سیلی‌بین ماده زیستی فعال و اصلی‌ترین جزء آن از نظر کمی و خاصیت دارویی است (یزدانی بیوکی و همکاران، ۱۳۸۹؛ قوامی و همکاران، ۱۳۹۱). سیلیمارین دارای اثرات آنتی‌اکسیدانی و ضدسرطانی بوده و جهت پیشگیری از سرطان پروستات، درمان هپاتیت و بیماری‌های کبدی مانند

نمونه‌برداری به دلیل پراکنش منظم نمونه‌ها نسبت به نمونه‌برداری تصادفی ساده اختلاف کمتری با میانگین واقعی دارد (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۶). به‌منظور تعیین اثرات خاک بر عملکرد کمی و کیفی روغن ماریتیغال، در مناطق مورد برداشت گیاهان، خاک پای بوته‌ها در هر رویشگاه با سه تکرار از اطراف ریشه و عمق ۳۰ سانتی‌متری که عمق گسترش ریشه گیاه است، به‌وسیله اوگر برداشت شد (مصدقی، ۱۳۸۰).

تعیین خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک: پس از خشک‌نمودن نمونه‌های خاک در هوای آزاد، نمونه‌ها در هاون کوبیده و از الک ۲ میلی‌متری عبور داده شدند. درصد رطوبت به روش توزین و خشک‌کردن و بافت خاک به روش هیدرومتری به‌دست آمد. اسیدیته خاک به روش پتانسیومتری، هدایت الکتریکی پس از عصاره‌گیری با استفاده از دستگاه مخصوص اندازه‌گیری هدایت الکتریکی و کربن آلی نیز با روش تیتراسیون والکی - بلاک تعیین گردیدند. جهت تعیین نیتروژن خاک از روش کجلدال، فسفر و پتاسیم قابل جذب و کلسیم کربنات نیز به‌ترتیب از روش‌های اولسن، فلیم فتومتری و روش خنثی‌سازی با اسید (تیتراسیون) استفاده شد (جعفری حقیقی، ۱۳۸۲).

عملیات استخراج روغن و تهیه متیل استر روغن: پس از برداشت کاپیتول‌ها و جداسازی بذرهای گیاه، اقدام به پوست‌گیری و حذف ناخالصی‌ها شد. جهت استخراج روغن، بذرهای گیاه ماریتیغال به‌مدت ۲۴ ساعت در فریزر در دمای ۲۰- درجه سانتیگراد قرار داده شدند، سپس با آسیاب به‌طور کامل پودر گردیدند و پودر حاصل از الک با مش ۴۵ عبور داده شد. از آنجایی‌که از نظر اقتصادی و عملی، هگزان عمده‌ترین حلال مورد استفاده در استخراج روغن از بذرهای روغنی به‌شمار می‌رود و بازده بسیار بالایی در استخراج روغن از این بذرها دارد (دباغها و وثوقی، ۱۳۹۰)، در این مطالعه نیز جهت استخراج روغن در سوکسله از هگزان استفاده شد. به این ترتیب که ۱۰ گرم از پودر حاصل در سوکسله با ۱۰۰ میلی‌لیتر حلال هگزان نرمال به‌مدت ۸ ساعت قرار داده شد. در مرحله بعد به کمک دستگاه روتاری، حلال به‌کاررفته از محلول جدا

اختلاف معنی‌دار زیادی را نشان دادند، در حالیکه بازده روغن آنها یکسان بود.

با توجه به موارد فوق، کمیت و کیفیت این متابولیت‌های ثانویه تحت تأثیر عوامل محیطی در درون و بین اکوتیپ‌ها با هم متفاوت‌اند. از جمله مهمترین عوامل محیطی که تأثیر عمده‌ای بر میزان و کیفیت مواد مؤثره گیاهان دارویی می‌گذارند می‌توان نور، درجه حرارت، آبیاری، ارتفاع، طول و عرض جغرافیایی و خصوصیات خاک را نام برد (امیدبگی، ۱۳۸۸؛ قوامی و همکاران، ۱۳۹۱؛ Kutchan, 2001). در این مطالعه، تأثیر ارتفاع و خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک روی ترکیبات فلاونوئید بذر گیاه دارویی ماریتیغال در غرب استان مازندران بررسی شد. کاربرد فراوان ماده مؤثره این گیاه در صنایع غذایی و داروسازی از یک طرف و سازگاری این گیاه به شرایط آب و هوایی ایران به‌ویژه مقاومت بالای آن در برابر تنش رطوبتی از طرف دیگر، مجموعه‌ای از بررسی‌های همه‌جانبه بر روی آن را می‌طلبد. در این راستا یکی دیگر از اهداف تحقیق حاضر تعیین درصد روغن و ترکیب اسیدهای چرب روغن بذر ماریتیغال در رویشگاه‌های مختلف است.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه مورد مطالعه: استان مازندران با مساحتی حدود ۲۳۹۷۴ کیلومتر مربع در محدوده جغرافیایی ۴۷° ۳۵ تا ۵۸° ۳۶ عرض شمالی و ۳۴° ۵۰ تا ۱۴° ۵۴ طول شرقی قرار دارد. حداکثر ارتفاع آن ۵۶۷۱ متر و حداقل ارتفاع آن ۲۱- متر از سطح دریا است (ترزبان و همکاران، ۱۳۹۱). منطقه مورد مطالعه بخشی از نواحی غربی استان مازندران بوده و نمونه‌های گیاهی از شش رویشگاه با وضعیت توپوگرافی متفاوت برداشت شده‌اند (جدول ۱).

نمونه‌برداری از خاک و گونه گیاهی: پس از شناسایی توده‌های گونه ماریتیغال در شش طبقه ارتفاعی از محدوده مورد مطالعه، نمونه‌برداری از بذر گیاه در هر رویشگاه در طول یک نوار ۱۰۰ متری به فواصل ۳۰ متر از سه نقطه به‌روش تصادفی - سیستماتیک از پایه‌های مورد نظر گردید. این روش

جدول ۱- مشخصات جغرافیایی رویشگاه‌های مورد مطالعه

عرض جغرافیایی	طول جغرافیایی	ارتفاع	رویشگاه
۳۶° ۱۶' ۶/۹"	۵۱° ۱۵' ۴۲"	۱۵۸۰	هزار چم جاده چالوس
۳۶° ۲۰' ۱۶/۳"	۵۱° ۱۵' ۲۹/۲"	۸۰۴	ولی‌آباد چالوس
۳۶° ۳۳' ۱۵/۲"	۵۱° ۲۲' ۱۶/۱"	۲۴۰	ورودی شهر چالوس
۳۶° ۳۴' ۱۸/۹"	۵۱° ۵۰' ۴۸/۶"	-۱۸	رویاب (نوشهر)
۳۶° ۳۶' ۴۳/۳"	۵۲° ۱۲' ۳۹/۵"	-۱۸	محمودآباد
۳۶° ۴۱' ۲۴/۳"	۵۱° ۲۰' ۴۳/۵"	-۲۱	هجرود

استاندارد مقایسه شد و به این ترتیب نوع و میزان اسیدهای چرب موجود در نمونه‌ها تعیین گردید (Uquiche et al., 2008).

استخراج سیلیمارین: در بررسی اثر حلال‌های مختلف در استخراج سیلیمارین از بذر گیاه ماریتیغال مشخص شد که بیشترین بازده تولید پودر سیلیمارین به ترتیب با متانول، استون، استونیتریل و اتانول است (ضیایی و همکاران، ۱۳۸۳). سیلیمارین در آب نامحلول و در الکل محلول است. از آنجایی‌که بذرها ماریتیغال حاوی ۲۵-۲۰ درصد روغن هستند، پس از روغن‌گیری، پودر خشک به دست آمده از محلول، جهت استخراج عصاره درون بالن ۲۵۰ میلی‌لیتری و داخل حمام بن‌ماری (اولتراسونیک) در دمای ۶۵ درجه سانتیگراد قرار داده شد تا با ۱۰۰ میلی‌لیتر متانول به مدت ۶۰ دقیقه، فرآیند برگشت انجام شود. عصاره حاصل جهت تبخیر متانول ابتدا توسط دستگاه روتاری تغلیظ شد و سپس باقیمانده متانول در خشک‌کن کاملاً حذف گردید (ضیایی و همکاران، ۱۳۸۳؛ Akpan et al., 2006).

تجزیه و تحلیل آماری: تجزیه و تحلیل آماری داده‌های به دست آمده در قالب طرح کاملاً تصادفی در نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶ انجام شد. پس از اطمینان یافتن از نرمال بودن داده‌ها با آزمون شاپیرو ویلک، به منظور تجزیه و تحلیل ترکیبات روغن و عناصر خاک در رویشگاه‌های مختلف از آنالیز واریانس یکطرفه استفاده شد و در صورت معنی‌داری، مقایسه میانگین‌ها با آزمون چند دامنه‌ای دانکن صورت گرفت. در این طرح، رویشگاه‌های مختلف به عنوان متغیر مستقل و صفات

شد. در پایان پس از تخلیه هگزان، پودر ماریتیغال روغن‌گیری شده و در خشک‌کن در دمای ۵۰ درجه سانتیگراد قرار داده شد (علیرضالو و همکاران، ۱۳۹۰؛ قوامی و همکاران، ۱۳۹۱).

متیله کردن اسیدهای چرب نمونه‌های روغن طبق روش AOCs 969.33 انجام شد. ابتدا حدود نیم گرم روغن از نمونه مورد نظر با دو میلی‌لیتر محلول دو مولار پتاس متانولی مخلوط و سپس هفت میلی‌لیتر هگزان به آن اضافه شد و به مدت ۱۵ دقیقه در درجه حرارت ۵۵ درجه سانتیگراد قرار گرفت. طی این مدت، لوله‌های آزمایش سه تا چهار بار ورتکس گردیدند. پس از دو دقیقه ساکن بودن لوله‌های آزمایش و تشکیل دو فاز در آن، دو میلی‌لیتر از فاز بالایی جدا و به ظرف شیشه‌ای حاوی ۰/۲ سدیم سولفات، به منظور آبگیری منتقل شد. پس از عبور نمونه از کاغذ صافی، یک میکرولیتر از آن برای تزریق به دستگاه کروماتوگرافی گازی به کار رفت (علیرضالو و همکاران، ۱۳۹۰؛ قوامی و همکاران، ۱۳۹۱).

آنالیز متیل استر اسیدهای چرب و شناسایی ترکیبات: به منظور آنالیز متیل استر اسیدهای چرب (اندازه‌گیری کمی و کیفی اسیدهای چرب) از دستگاه کروماتوگرافی گازی (GC/MS) استفاده شد. گاز نیتروژن به عنوان گاز حامل، با فشار پنج بار و شدت جریان ۱/۳ میلی‌لیتر در دقیقه مورد استفاده قرار گرفت. دمای قسمت تزریق ۲۶۰ درجه سانتیگراد بود و از آشکارساز یونیزاسیون شعله‌ای با سوخت هیدروژن و اکسیداسیون هوا با فشار ۳ بار و فشار هوای فشرده ۵ بار استفاده شد. پس از تزریق هر نمونه به دستگاه، منحنی‌ها ترسیم و زمان بازداری مربوط به هر اسید چرب با اسیدهای چرب

این احتمال وجود دارد که روغن بذر ماریتیغال پایداری اکسیداتیوی قوی داشته باشد. نتایج تحقیقات Fathi-Achachlouei و Azadmard-Damirchi (۲۰۰۹) نشان داد که در روغن ماریتیغال بیشترین میزان اسیدهای چرب مربوط به لینولئیک اسید، اولئیک اسید و پالمیتیک اسید بوده که با نتایج این تحقیق مطابقت دارد به دلیل، ژنوتیپ و واریته‌های مشابهی که به لحاظ ژنتیکی با هم شباهت دارند. همچنین مطابق یافته‌های Gunstone (۲۰۰۰) ترکیبات اسید چرب روغن بذور ماریتیغال مشابه روغن آفتابگردان است.

در بررسی عناصر خاک در رویشگاه‌های مورد مطالعه، نتایج تجزیه واریانس (جدول ۴) حاکی از این بود که رویشگاه اثر معنی‌داری بر روی مواد آلی و کلسیم کربنات خاک داشت، ولی اثر معنی‌داری بر دیگر خصوصیات خاک در رویشگاه‌ها مشاهده نشد. مقایسه میانگین مقدار مواد آلی خاک در رویشگاه‌ها حاکی از این بود که رویشگاه محمودآباد با رویشگاه‌های رویان نوشهر، هجرود و هزارچم اختلاف معنی‌دار داشته و رویشگاه‌های ولی‌آباد و چالوس با محمودآباد، هزارچم و رویان نوشهر تفاوت معنی‌داری را نشان ندادند. در مورد کلسیم کربنات نیز بین رویشگاه ولی‌آباد با سایر رویشگاه‌ها اختلاف معنی‌دار مشاهده شد. از میان ترکیبات روغن، تنها اسید چرب اولئیک پاسخ معنی‌داری به رویشگاه نشان داد، به‌طوریکه رویشگاه‌های هجرود، محمودآباد و رویان نوشهر با سایر رویشگاه‌ها از نظر درصد اسید چرب اولئیک اختلاف معنی‌دار داشتند. برای به‌دست آوردن اولئیک اسید که از اسیدهای چرب مفید است، مناطق دشتی از مناطق کوهستانی بهتر بوده و رویشگاه محمودآباد در بین سایر رویشگاه‌ها بهترین منطقه برای به‌دست آوردن این اسید چرب بود. نتایج حاصل از مقایسه میانگین همچنین حاکی از این است که درصد سیلیمارین مانند درصد روغن در رویشگاه‌های مختلف تقریباً مشابه بوده و رویشگاه اثر معنی‌داری بر روی درصد روغن و سیلیمارین بذر نداشت. تغییرات محتوای روغن بذور ماریتیغال مورد مطالعه در این پژوهش در مقایسه با سایر مطالعات، احتمالاً می‌تواند متأثر از نوع واریته بذر، شرایط آب

اندازه‌گیری شده به‌عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شدند که در دو دسته شامل خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک و ترکیبات روغن دانه طبقه‌بندی می‌شوند. ضریب همبستگی پیرسون به‌منظور بررسی ارتباط خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک و ارتفاع و ضرایب رگرسیونی نیز برای بررسی رابطه بین خصوصیات خاک و کمیت و کیفیت روغن استفاده گردید.

نتایج و بحث

درصد سیلیمارین و روغن در رویشگاه‌های مختلف: براساس نتایج حاصل، میزان سیلیمارین در رویشگاه‌های مختلف از ۴ تا ۷ درصد متغیر بود و بیشترین مقدار سیلیمارین از مناطق مرتفع و کوهستانی شامل هزارچم، ولی‌آباد، و ورودی شهر چالوس به‌دست آمد. هستند. میزان روغن در سه تکرار از رویشگاه‌های مختلف نیز از ۲۱/۵ تا ۳۱ درصد متغیر بود و بیشترین مقدار آن از مناطق جلگه‌ای یعنی رویان، محمودآباد و هجرود به‌دست آمد. در نتیجه مناطق مرتفع و کوهستانی مساعد برای به‌دست آوردن سیلیمارین و مناطق دشتی مساعد برای به‌دست آوردن روغن هستند (جدول ۲). با توجه به مشاهدات امیدبینگی (۱۳۸۸) نیز ارتفاع از سطح دریا را یکی از عوامل مهم و مؤثر بر کمیت و کیفیت مواد مؤثره گیاهی ذکر کرد.

ترکیبات روغن در رویشگاه‌های مختلف: میزان اسیدهای چرب موجود در بذر گیاه با دستگاه کروماتوگرافی گازی مشخص گردید (جدول ۳). از میان این ترکیبات، لینولئیک، اولئیک، استئاریک، پالمیتیک، آراشیدیک و لینولینیک اسیدهای چرب بارز موجود در بذرهای ماریتیغال جمع‌آوری شده از نواحی رویشی مورد مطالعه بودند. اصلی‌ترین ترکیبات لینولئیک اسید و اولئیک اسید بودند که با یافته‌های علیرضالو و همکاران (۱۳۹۰)، Malekzadeh و همکاران (۲۰۱۱)، فتحی آچاچلوئی و علیرضالو (۱۳۹۲) و فتحی آچاچلوئی و همکاران (۱۳۹۵) مطابقت دارد. El-Mallah و همکاران (۲۰۰۳) نیز اذعان داشتند که لینولئیک اسید و اولئیک اسید، اسیدهای چرب غالب در روغن ماریتیغال هستند. با توجه به اینکه لینولئیک اسید در پایداری اکسیداتیوی روغن‌های خوراکی مؤثر است،

جدول ۲- میانگین درصد سیلیمارین و درصد روغن در رویشگاه‌های مورد مطالعه

رویشگاه	هزارچم	ولی‌آباد	رویان نوشهر	محمودآباد	هچرود	ورودی شهر چالوس
درصد روغن	۲۷/۸۳ ^{ns}	۲۵/۵۴ ^{ns}	۲۸/۲۵ ^{ns}	۲۹/۶۴ ^{ns}	۲۹/۸۸ ^{ns}	۲۸/۴۵ ^{ns}
درصد سیلیمارین	۶/۰۱ ^{ab}	۶/۸۷ ^a	۵/۵۴ ^{ab}	۵/۶۲ ^{ab}	۵/۱۸ ^b	۵/۹۱ ^{ab}

ns عدم معنی‌داری، و حروف مشابه نشان‌دهنده عدم وجود اختلاف معنی‌دار هستند.

جدول ۳- آنالیز اسیدهای چرب در رویشگاه‌های مورد مطالعه

رویشگاه	میریستیک (C14:0)	پالمیتیک (C16:0)	پالمیتولنیک (C16:1)	مارگاریک (C17:0)	استتاریک (C18:0)	اولئیک (C18:1)
هزارچم	۰/۰۸۳	۷/۷۶	۰/۰۴	۰/۰۱	۵/۸۳	۲۰/۰۳
ولی‌آباد	۰/۱	۱۰/۷۳	۰/۰۵۶	ND	۶/۸۶	۲۴/۶۱
رویان نوشهر	۰/۱	۹/۵	۰/۰۳	ND	۶/۹۵	۳۲/۹۳
محمودآباد	ND	۹/۰۳	۰/۰۳	ND	۵/۶۶	۳۶/۲۳
هچرود	ND	۸/۴۷	ND	ND	۷/۱	۳۳/۸۳
ورودی شهر چالوس	ND	۹/۶	۰/۰۲۷	ND	۶	۲۸/۵

ND نشان‌دهنده مقادیر بسیار کوچک است.

ادامه جدول ۳-

رویشگاه	لینولئیک (C18:2)	لینولنیک (C18:3)	آراشیدیک (C20:0)	گادولئیک (C20:1)	بهنیک (C22:0)	لیگنوسریک (C24:0)
هزارچم	۵۵/۰۶	۰/۵	۲/۷۵	۰/۶۷	۱/۳۳	۰/۳۶
ولی‌آباد	۴۸/۱۳	۰/۶۳	۳/۴۳	۰/۰۳	۱/۹	۰/۴۳
رویان نوشهر	۴۴/۹۱	۰/۳۳	۲/۹۹	۰/۰۳	۰/۸۷	۰/۲
محمودآباد	۴۱/۳	۰/۷	۲/۳۳	۰/۰۷	۱/۶۷	ND
هچرود	۴۱/۶۳	۰/۵	۲/۳۸	۰/۰۳	۱/۵۳	۰/۱۷
ورودی شهر چالوس	۵۶/۱۱	۰/۵۷	۱/۸	ND	ND	ND

ND نشان‌دهنده مقادیر بسیار کوچک است.

معنی‌داری را نشان داد ($P < 0.01$). بین پتاسیم و وزن مخصوص ظاهری خاک همبستگی منفی معنی‌داری وجود داشت ($P < 0.05$). همچنین بین مواد آلی خاک با فسفر و نیتروژن همبستگی مثبت معنی‌داری مشاهده شد ($P < 0.01$). کلسیم کربنات با پتاسیم، فسفر و هدایت الکتریکی خاک، همبستگی منفی معنی‌دار اما با مواد آلی همبستگی مثبت معنی‌داری را نشان داد ($P < 0.05$). هدایت الکتریکی همچنین

و هوایی و نوع خاک منطقه باشد. به‌عنوان مثال، شوری خاک با ایجاد محدودیت جذب آب توسط ریشه گیاهان و سمیت یونی، رشد و عملکرد محصول را کاهش می‌دهد (Arun et al., 1997).

همبستگی خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک و ارتفاع: طبق جدول ۵، شن با سیلت و رس همبستگی منفی معنی‌دار، و پتاسیم با فسفر و نیتروژن همبستگی مثبت

جدول ۴- میانگین خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک، درصد ترکیبات مختلف اسیدهای چرب، درصد سیلیمارین و روغن در رویشگاه‌های مختلف به‌همراه مقدار F حاصل از تجزیه واریانس

نام پارامتر	احتمال معنی‌داری	آماره F	میانگین واریانس		رویشگاه				
			اشتباه آزمایشی	اشتباه درون‌گروهی	هزارچم	ولی‌آباد	روی‌ان‌نوشهر	محمودآباد	هچرود
شن	۰/۸۸	۰/۳۴ ^{ns}	۶۱/۵۱	۵۹/۴۰	۶۱/۴۰	۶۵/۴۲	۵۶/۶۷	۵۲/۷۱	۶۲/۶۷۳۳
سیلت	۰/۸۹	۰/۳۳ ^{ns}	۱۹/۸۱	۱۹/۷۰	۲۵/۰۵	۲۱/۰۱	۱۹/۰۵	۲۴/۴۳	۲۳/۷۴۰۰
رس	۰/۳۲	۱/۳۳ ^{ns}	۷۸/۱۶	۲۰/۹۰	۱۳/۵۵	۱۳/۵۷	۲۴/۲۷	۲۲/۸۶	۱۳/۵۸۶۷
پتاس	۰/۱۵	۱/۱۰ ^{ns}	۴۹۵/۸۳	۸۴۲/۱۶	۱۲۴۶/۴۴	۲۲۳/۲۶	۶۷۹/۴۰	۱۶۵/۳۲	۷۷۳/۳۴
فسفر	۰/۱۸	۱/۸۲ ^{ns}	۹۸۸/۸۲	۱۷/۸۵	۴۲/۷۷	۳/۳۶	۴۲/۹۱	۴/۸۳	۳۴/۳۷
نیتروژن	۰/۱۱	۲/۳۴ ^{ns}	۰/۶۲	۰/۱۰	۰/۴۴	۰/۱۳	۰/۳۵	۰/۱۰	۰/۲۳
مواد آلی	۰/۰۰۴	۶/۴۴ [*]	۱۰/۹۹	۱/۴۳ ^{bc}	۳/۸۹ ^{ab}	۱/۴۹ ^{bc}	۵/۹۷ ^a	۱/۲۳ ^c	۳/۹۱ ^{ab}
وزن مخصوص	۰/۳۵	۱/۲۳ ^{ns}	۰/۸۷	۲/۰۲	۱/۵۸	۲/۵۱	۱/۹۴	۳/۰۸	۱/۹۰
کلسیم کربنات	۰/۰۰۳	۶/۹۴ [*]	۳۶۰/۳۶	۱۴/۰۸ ^a	۱۰/۶۷ ^b	۴۱/۳۳ ^a	۱۵/۲۵ ^a	۱۹/۱۷ ^a	۱۹/۶۷ ^a
اسیدیته	۰/۳۳	۱/۳۰ ^{ns}	۰/۲۶	۷/۴۲	۷/۵۱	۷/۳۸	۷/۳۱	۷/۵۱	۷/۲۹
هدایت الکتریکی	۰/۱۸	۱/۸۱۵ ^{ns}	۰/۵۸	۰/۶۹	۰/۷۹	۰/۵۵	۰/۹۰	۰/۵۵	۰/۶۶
میربستیک	۰/۴۸	۰/۹۶ ^{ns}	۰/۰۸	۰/۸۳	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۱۰	۰/۰۰
پالمیتیک	۰/۳۸	۱/۱۷ ^{ns}	۳/۱۳	۷/۷۷	۱۰/۷۳	۹/۵۰	۹/۰۳	۸/۴۷	۹/۶۰
پالمیتولئیک	۰/۷۴	۰/۵۴ ^{ns}	۰/۰۰۱	۰/۰۴	۰/۰۶	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۰۰	۰/۰۳
مارگاریک	۰/۴۶	۱/۰۰ ^{ns}	۰/۰۰	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰
استتاریک	۰/۴۶	۱/۰۱ ^{ns}	۱/۴۱	۵/۸۲	۶/۸۷	۶/۹۵	۵/۶۷	۷/۱۰	۵/۷۰
اولئیک	۰/۰۰	۱۴/۹۱ [*]	۱۲۳/۰۸	۲۰/۰۳ ^b	۲۴/۶۱ ^b	۳۲/۹۳ ^a	۳۶/۲۳ ^a	۳۳/۸۳ ^a	۲۵/۱۸ ^b
لینولئیک	۰/۶۰	۲/۹۱ ^{ns}	۱۲۶/۳۹	۵۵/۰۷	۴۸/۱۳	۴۴/۹۱	۴۱/۳۰	۴۱/۶۳	۵۶/۱۱
لینولئیک	۰/۴۷	۰/۹۷ ^{ns}	۰/۰۴۹	۰/۵۰	۰/۶۳	۰/۳۳	۰/۷۰	۰/۵۰	۰/۵۷
آراشیدیک	۰/۷۶	۰/۵۱ ^{ns}	۰/۹۷۵	۲/۷۵	۳/۴۳	۲/۹۹	۲/۳۳	۲/۳۸	۱/۸۰
گادولیک	۰/۶۵	۰/۶۸ ^{ns}	۰/۰۰۲	۰/۶۷	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۰۳	۰/۰۰
بهنیک	۰/۵۹	۰/۷۷ ^{ns}	۱/۴۱۴	۱/۳۳	۱/۹۰	۰/۸۷	۱/۶۳	۱/۵۳	۰/۰۰
لیگنوسریک	۰/۳۹	۱/۱۵ ^{ns}	۰/۰۹۸	۰/۳۷	۰/۴۳	۰/۲۰	۰/۰۰	۰/۱۷	۰/۰۰
سیلیمارین	۰/۲۸	۱/۴۳ ^{ns}	۰/۶۱۱	۶/۳۲	۶/۳۸	۵/۷۱	۵/۶۲	۵/۱۹	۵/۹۱
درصد روغن	۰/۶۹	۱/۶۲ ^{ns}	۶/۱۲۸	۲۸/۱۶	۲۵/۸۷	۲۸/۲۶	۲۹/۶۵	۲۹/۸۸	۲۸/۴۵

ns عدم معنی‌داری، و حروف مشابه نشان‌دهنده عدم وجود اختلاف معنی‌دار هستند.

رابطه معنی‌داری با درصد روغن نداشتند. لیکن برخی از عناصر خاک ارتباط معنی‌داری با درصد روغن داشتند. از جمله شن و پتاسیم با درصد روغن ($P < 0/05$) و فسفر و نیتروژن نیز با درصد روغن ($P < 0/01$) رابطه منفی معنی‌داری نشان دادند

با پتاسیم، فسفر، نیتروژن و مواد آلی خاک همبستگی مثبت معنی‌داری را نشان داد ($P < 0/01$).

رابطه درصد روغن با ارتفاع و خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک: رویشگاه‌های مختلف (طبقات ارتفاعی)

جدول ۵- ماتریس همبستگی بین عوامل محیطی در رویشگاه‌های مورد مطالعه

۱- ارتفاع	۲- رطوبت	۳- سیلت	۴- رس	۵- پتاس	۶- فسفر	۷- نیتروژن	۸- مواد آلی	۹- وزن مخصوص ظاهری	۱۰- کلسیم کربنات	۱۱- اسیدپنه	۱۲- هدایت الکتریکی
۱											
۰/۰۴۰	۱										
-۰/۰۵	-۰/۷۷**	۱									
-۰/۰۲	-۰/۸۳**	۰/۲۹	۱								
۰/۴۲	۰/۰۷	۰/۰۵	-۰/۱۵	۱							
۰/۰۸	۰/۲۷	-۰/۲۲	-۰/۲۱	۰/۸۱**	۱						
-۰/۰۳	۰/۲۰	-۰/۰۹	-۰/۲۲	۰/۶۴**	۰/۸۹**	۱					
-۰/۲۱	-۰/۱۷	۰/۲۳	۰/۰۵	۰/۴۶	۰/۶۷**	۰/۶۷**	۱				
-۰/۲۷	-۰/۱۷	۰/۰۴	۰/۲۱	-۰/۴۷*	-۰/۴۱	-۰/۳۶	-۰/۳۵	۱			
-۰/۴۲	۰/۳۶	-۰/۲۲	-۰/۳۵	-۰/۴۷*	-۰/۴۷*	-۰/۴۲	۰/۴۸*	۰/۲۰	۱		
۰/۱۷	۰/۱۲	-۰/۰۳	-۰/۱۶	-۰/۱۱	-۰/۳۱	-۰/۲۴	۰/۴۱	۰/۱۰	۰/۱۳	۱	
۰/۱۱	-۰/۱۲	۰/۱۱	۰/۰۹	۰/۷۵**	۰/۸۰**	۰/۷۴**	۰/۷۷**	-۰/۴۰	-۰/۴۹*	-۰/۳۰	۱

* و ** به ترتیب معنی داری در سطح احتمال ۵ درصد و ۱ درصد هستند.

جدول ۶- ضریب رگرسیونی درصد روغن با ارتفاع و خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک

متغیرهای مورد مطالعه	ضریب رگرسیونی
ارتفاع	-۰/۰۷۸۳
شن	-۰/۰۶۵۴*
سیلت	۰/۰۶۳۵
رس	۰/۰۵۴۶
پتاسیم	-۰/۰۲۵۶*
فسفر	-۰/۰۷۳۳**
نیتروژن	-۱۱**
مواد آلی خاک	-۰/۹
وزن مخصوص ظاهری	۰/۱۱۹
کلسیم کربنات	۰/۰۵۴
اسیدپنه	۴/۰۱
هدایت الکتریکی	-۰/۶۱۵

* و ** به ترتیب معنی داری در سطح احتمال ۵ درصد و ۱ درصد هستند.

جدول ۷- ضریب رگرسیونی اسیدهای چرب با ارتفاع و خصوصیات فیزیکوشیمیایی خاک

اولئیک	استئاریک	مارگاریک	پالمیتولئیک	پالمیتیک	میربستیک	
-۰/۰۰۸**	-۰/۰۷۳	۰/۰۰۵*	۰/۰۰۰۵	-۰/۰۰۹۱	۰/۰۰۳	ارتفاع
۰/۰۰۳	۰/۰۷	۰/۰۰۲	۰/۰۶۳۸	۰/۰۷۲۴*	-۰/۰۸۲۴	شن
-۰/۰۳۳۱	-۰/۰۰۴۷	-۰/۰۰۵۸	-۰/۰۰۳۳	-۰/۰۰۴۴۷	۰/۰۰۵۴۹	سیلت
۰/۱۹۸	-۰/۱۵۶	-۰/۲۵	-۰/۰۳۷۶	-۰/۶۹۳	-۰/۰۰۵	رس
-۰/۷۰۱	-۰/۰۰۸	-۰/۰۰۷	۰/۰۰۲۱	۰/۰۰۸۷	۰/۰۶۶	پتاسیم
-۰/۲۰۷	۰/۰۳۱۷	-۰/۰۱۶۷	۰/۰۰۶۱	۰/۰۳۸**	-۰/۰۱۱۷	فسفر
۰/۰۰۱۶	۰/۸۳۶	-۰/۰۰۲۹	۰/۰۰۸۲	۶/۶۹**	۰/۰۱۸	نیتروژن
۰/۱۷۱	-۰/۴۸۸۶	-۰/۰۲۸۳	۰/۰۰۱	۰/۰۰۵۲۷	-۰/۰۰۳	مواد آلی
۰/۰۴۴	۰/۳۲	۰/۰۰۶۳	-۰/۰۰۴۶	-۰/۰۰۲۴	۰/۰۴	وزن مخصوص ظاهری
۰/۵۱۳۴	۰/۰۱۵	۰/۰۰۹۸	-۰/۰۰۷۳	-۰/۰۰۸۵۲	۰/۰۹۰۵	کلسیم کربنات
-۰/۰۰۸۷	۰/۰۰۴۳	۰/۰۰۱۶	-۰/۰۰۷۶۲	-۰/۰۰۶۲۲	۰/۶۳۴	اسیدیته
۰/۲۱۲۷	-۰/۰۱۰۵	-۶/۲۲	۰/۰۰۴۶	۴/۷۸	-۰/۰۳۶	هدایت الکتریکی

* و ** به ترتیب معنی داری در سطح احتمال ۵ درصد و ۱ درصد هستند.

ادامه جدول ۷-

لیگنوسریک	بهنیک	گادولئیک	آراشیدیک	لینولنیک	لینولئیک	
۰/۰۰۲	۰/۰۰۵۵	۰/۰۰۲۲	۰/۰۰۳۶	۰/۰۰۲۳	۰/۰۰۶۶*	ارتفاع
۰/۰۱۲۲	۰/۰۰۸۲	-۰/۰۰۰۴	۰/۰۰۷۶	۰/۰۷۲۴	-۲/۷۳	شن
-۰/۰۲۵۳	-۰/۰۰۵۹	-۰/۰۰۳۴	۰/۰۰۶۱	-۰/۰۰۶۷	۰/۳۷۴	سیلت
-۰/۰۰۳۴	-۰/۰۰۵۷۳	۰/۰۱۴۸	-۰/۰۰۴۱	-۰/۰۰۹۵۱	-۰/۲۸۲	رس
۰/۰۰۴۵	۰/۰۰۲۸	-۰/۰۰۱۹	۰/۰۰۶۵	۰/۰۰۲۲	۰/۱۳۲	پتاسیم
۰/۰۹۸۱	۰/۰۱۶	-۰/۰۰۵۶	۰/۰۵	۰/۰۰۱۳	-۰/۰۴۱۴	فسفر
۰/۰۰۸۴	۰/۸۲	-۰/۰۴۴۶	۰/۰۴۴	۰/۰۰۲۹	-۰/۳۹۵	نیتروژن
-۰/۰۰۳۷	-۰/۰۰۲۱	-۰/۰۰۵۱۶	-۰/۰۰۶۳۳	۰/۰۰۱	-۲/۵۳	مواد آلی
۰/۰۰۱۱	۰/۲۷۳	۰/۰۷۵	-۰/۱۰۳	۰/۰۰۱۹	-۰/۰۲۹	وزن مخصوص ظاهری
-۰/۰۰۱۶	-۰/۰۰۵۵	۰/۸۶	-۰/۰۰۴۶	-۰/۰۰۳۶	-۰/۰۰۸۸	کلسیم کربنات
۰/۰۲۰۵	۰/۰۷۶۶	۰/۰۰۲۱	۰/۰۱۱	۰/۰۰۹	-۰/۲۹	اسیدیته
۰/۰۰۹۱	۰/۲۶۵۳	-۰/۵۶	۰/۰۰۷	۰/۰۱۳	-۴/۸۱	هدایت الکتریکی

* و ** به ترتیب معنی داری در سطح احتمال ۵ درصد و ۱ درصد هستند.

در خاک‌هایی که میزان شن، پتاسیم، فسفر و نیتروژن کمتری دارند کشت نمود.

رابطه بین ترکیبات روغن با ارتفاع و خصوصیات

(جدول ۶). نظر به اینکه درصد روغن، ارتباط منفی معنی داری را با شن، پتاسیم، فسفر و نیتروژن نشان داد، برای به دست آوردن میزان روغن بیشتر از گیاه ماریتیغال می‌توان این گیاه را

فیزیکوشیمیایی خاک: نتایج رابطه رگرسیونی ترکیبات روغن با ارتفاع و عناصر خاک (جدول ۷) حاکی از این بود که رویشگاه‌های مختلف یا طبقات ارتفاعی رابطه معنی‌داری با برخی ترکیبات روغن داشتند. بر این اساس رویشگاه با مارگاریک اسید و لینولئیک اسید در سطح احتمال یک و پنج درصد رابطه رگرسیونی مثبت معنی‌دار، اما با اولئیک اسید در سطح یک درصد رابطه منفی معنی‌داری داشته است. همچنین شن با پالمیتیک اسید در سطح احتمال پنج درصد، اما فسفر و نیتروژن با آن در سطح احتمال یک درصد دارای ارتباط مثبت معنی‌دار بودند. بر این اساس که میزان اسید چرب پالمیتیک بذر رابطه مثبت معنی‌داری را با شن، فسفر و نیتروژن خاک رویشگاه نشان داد، جهت به‌دست آوردن میزان بیشتر اسید چرب پالمیتیک از این گیاه می‌توان از خاک‌هایی که میزان شن، فسفر و نیتروژن بیشتری دارند بهره برد.

نتیجه‌گیری

درصد روغن و ترکیب اسیدهای چرب از مهم‌ترین عوامل مؤثر در ارزیابی و توصیف دانه‌های روغنی به‌شمار می‌روند. طبق مشاهدات حاصل از این تحقیق، شرایط محیطی در تغییرات ترکیب اسیدهای چرب موجود در بذور جمع‌آوری شده از مناطق مختلف مؤثر بوده است. براساس نتایج به‌دست

منابع

- ابدالی مشهدی، ع.، نبی‌پور، م. و بخشنده، ع. (۱۳۸۷) بررسی اثرات سرزنی بر کمیت و کیفیت سیلیمارین توده‌های بومی گیاه دارویی ماریتیغال (*Silybum marianum* L.). فصلنامه تولید گیاهان زراعی ۱: ۱۴-۱.
- اسماعیلی، ز.، پیله‌ور، ب.، کبودی، ع. و میرآزادی، ز. (۱۳۹۶) تعیین روش نمونه‌برداری مناسب جهت برآورد تراکم و سطح تاج پوشش درختان زوال یافته بلوط ایرانی (*Quercus brantii* Lindl.) در منطقه حفاظت‌شده دینارکوه ایلام. بوم‌شناسی جنگل‌های ایران ۱۰: ۶۰-۵۳.
- اشرفی، م.، قاسمی پیر بلوطی، ع.، رحیم ملک، م. و حامدی، ب. (۱۳۹۱) اثر محلول‌پاشی اسید جاسمونیک بر درصد و ترکیبات اسانس آویشن دنیایی (*Thymus daenensis* Celak). فصلنامه داروهای گیاهی ۳: ۸۰-۷۵.
- امیدبیگی، ر. (۱۳۸۸) رهیافت‌های تولید و فرآوری گیاهان دارویی. جلد ۲، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.
- ترزبان، ص.، هادیان، س. ع. ا.، شهدایی، س. ح.، جانباز قبادی، غ.، پزشکی، م.، کاظمی کوردی، م.، سلیمانی بشلی، م. ر. و دابویی، ر. (۱۳۹۱) استان‌شناسی مازندران. مرکز نشر کتاب‌های درسی ایران، تهران.

آمده، بیشترین میزان سیلیمارین و روغن به‌ترتیب از رویشگاه‌های کوهستانی (هزارچم، ولی‌آباد و ورودی جاده چالوس) و جلگه‌ای (رویان، محمودآباد، هجرود) به‌دست می‌آیند. از میان اسیدهای چرب، اولئیک اسید و از بین عناصر خاک، مواد آلی و کلسیم کربنات پاسخ معنی‌داری به رویشگاه نشان دادند. با افزایش میزان شن و پتاسیم و همچنین فسفر و نیتروژن خاک، درصد روغن به‌طور معنی‌داری کاهش یافت. بین رویشگاه با مارگاریک اسید و لینولئیک اسید ارتباط مثبت و معنی‌دار اما با اولئیک اسید ارتباط منفی معنی‌دار وجود داشت. شن، فسفر و نیتروژن خاک نیز با پالمیتیک اسید به‌طور مثبت رابطه داشتند. در واقع نتایج مبین این مطلب هستند که اسیدهای چرب و نیز درصد سیلیمارین و روغن بذر بسته به شرایط محیطی تغییر می‌کنند، بنابراین می‌توان در مطالعات آتی با شناخت نیازهای بوم‌شناختی و زراعی گیاه ماریتیغال و فراهم کردن شرایط مناسب کشت برای آن، میزان مواد مؤثره را افزایش داده و توجه بیشتری به تولید فرآورده‌های صنعتی از آن نمود. همچنین توسعه و کشت ژنوتیپ‌های سازگار با شرایط آب و هوایی هر منطقه و استخراج روغن از بذور این گیاه می‌تواند گزینه مناسبی جهت خودکفایی و تولید روغن خوراکی مصرفی کشور در نظر گرفته شود.

جعفری حقیقی، م. (۱۳۸۲) روش‌های تجزیه خاک: نمونه‌برداری و تجزیه‌های مهم فیزیکی و شیمیایی "با تأکید بر اصول تئوری و کاربردی". انتشارات ندای ضحی، ساری.

حسنلو، ط.، خاوری‌نژاد، ر.، مجیدی هروان، ا.، ضیایی، س. و شمس اردکانی، م. (۱۳۸۳) مطالعه و تعیین فلاونولیگنان‌ها در میوه‌های گیاه خار مریم جمع‌آوری شده از نقاط مختلف ایران به روش‌های اسپکتروفتومتری، TLC و HPLC. فصلنامه گیاهان دارویی، ویژه‌نامه گیاه خار مریم ۴: ۲۵-۳۲.

دباغها، م. و وثوقی، م. (۱۳۹۰) استخراج آبی آنزیمی روغن از دانه روغنی سویا. فصلنامه علوم و صنایع غذایی ۲۸: ۷۳-۸۱.

صرامی، م.، زینلی، ح. و بخشی خانیکی، غ. (۱۳۹۱) بررسی تنوع و روابط بین پارامترهای سیتوژنتیکی در گیاه ماریتیغال. فصلنامه ژنتیک نوین ۱۷: ۱۷-۲۴.

صرامی، م.، زینلی، ح.، بخشی خانیکی، غ.، اسماعیل خانیان، س. و بردبار، ز. (۱۳۹۰) مطالعه سیتوژنتیکی شش جمعیت ماریتیغال (*Silybum marianum* (L.) Gaertn). دو ماه‌نامه تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران ۲۷: ۴۱۸-۴۰۷.

ضیایی، س. ع.، فلاح حسینی، ح.، رجبیان، ط.، پورحسینی، ل.، نقدی بادی، ح. و رضازاده، ش. (۱۳۸۳) بررسی اثر حلال‌های مختلف در استخراج سیلیمارین از بذر گیاه خار مریم. فصلنامه گیاهان دارویی ۴: ۱-۷.

علیرضالو، ک.، حصار، ج.، علیرضالو، ا.، محمدی، م. م. و فتحی آچاچلویی، ب. (۱۳۹۰) تأثیر تنش شوری بر اجزای عملکرد و روغن بذر ماریتیغال. دو فصلنامه مجله پژوهش‌های صنایع غذایی ۲۱: ۲۵-۳۳.

فتحی آچاچلویی، ب.، علیرضالو، ک. (۱۳۹۲) بررسی استفاده از روغن ماریتیغال به‌عنوان روغن غذایی و دارویی جدید. مجموعه مقالات بیست و یکمین کنگره ملی علوم و صنایع غذایی، شیراز، ایران.

فتحی آچاچلویی، ب.، علیرضالو، ک. و آزادمرد دمیرچی، ص. (۱۳۹۵) اندازه‌گیری مقدار روغن، پروفیل اسیدهای چرب و فیتواسترول. فصلنامه علوم و صنایع غذایی ۵۲: ۳۴-۲۵.

قوامی، ن.، لبافی، م. ر.، دهقانی مشکانی، م. ر. و مهرآفرین، ع. (۱۳۹۱) تعیین مهم‌ترین اجزای عملکرد روغن و دانه در دو ژنوتیپ گیاه دارویی ماریتیغال (*Silybum marianum* Gaertn.) بر مبنای تجزیه علیت و رگرسیون. فصلنامه گیاهان دارویی ۴۴: ۷۸-۸۶.

قهرمان، ا. (۱۳۶۷) فلور رنگی ایران. جلد ۹، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، تهران.

کهن‌مو، م.، مدرسی، م. و باقری کاهکش، ز. (۱۳۹۴) کشت اکوتیپ‌های گیاه دارویی ماریتیغال جهت مقایسه ارزش دارویی و غذایی. دو ماه‌نامه طب جنوب ۱۸: ۱۰۱۵-۱۰۰۷.

گلی، س. ا. ح.، کدیور، م.، بهرامی، ب. و سبزیلیان، م. ر. (۱۳۸۶) خصوصیات فیزیکی و شیمیایی روغن دانه ماریتیغال. فصلنامه علوم و صنایع غذایی ایران ۴: ۲۷-۳۲.

مصدافی، م. (۱۳۸۰) توصیف و تحلیل پوشش گیاهی. انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه فردوسی، مشهد.

یزدانی بیوکی، ر.، خزاعی، ح. ر.، رضوانی مقدم، پ. و آستارایی، ع. (۱۳۸۹) بررسی تأثیر کودهای شیمیایی بر خصوصیات کمی و کیفی گیاه دارویی ماریتیغال (*Silybum marianum*). فصلنامه پژوهش‌های زراعی ایران ۸: ۷۴۶-۷۳۸.

Akpan, U. G., Jimoh, A. and Mohammed, A. D. (2006) Extraction, characterization and modification of castor seed oil. Leonardo. Journal of Sciences 8: 43-52.

Arun, P., Dinesh, K., Anwar, M. A., Singh, D. V. and Jain, D. C. (1997) Response of *Artemisia annua* L. to soil salinity. Journal of Herbs, Spices and Medicinal Plants 5: 49-55.

El-Mallah, M. H., El-Shami, S. M. and Hassanein, M. M. (2003) Detailed studies on some lipids of *Silybum marianum* (L.) seed oil. Grasas y Aceites 54: 397-402.

Fathi-Achachlouei, B. and Azadmard-Damirchi, S. (2009) Milk thistle seed oil constituents from different varieties grown in Iran. Journal of the American Oil Chemists Society 86: 643-649.

- Gunstone, F. D. (2000) Composition and properties of edible oils. In: Edible Oil Processing. (eds. Hamm, W. and Hamilton, R. J.) Pp 1-33. Sheffield Academic Press, Sheffield, England.
- Hetz, E., Liersch, R. and Schieder, O. (1995) Genetic investigations on *Silybum marianum* and *S. eburneum* with respect to leaf color, outcrossing ratio, and flavonolignan composition. *Planta Medica* 61: 54-57.
- Kutchan, T. M. (2001) Ecological arsenal and developmental dispatcher: The paradigm of secondary metabolism. *Plant Physiology* 125: 58-60.
- Malekzadeh, M., Mirmazloun, S. I., Mortazavi, S. N., Panahi, M. and Angorani, H. R. (2011) The physicochemical properties and oil constituents of milk thistle (*Silybum marianum* Gaertn. cv. Budakalászi) under drought stress. *Journal of Medicinal Plants Research* 13: 2886-2889.
- Uquiche, E., Jerez, M. and Daniel, J. R. (2008) Effect of pretreatment with microwaves on mechanical extraction yield and quality of vegetable oil from Chilean hazelnuts. *Journal of Innovative Food Science and Emerging Technologies* 9: 495-500.

The effect of some environmental factors on the quantity and quality of Silymarin and seed oil of *Silybum marianum* (L.) Gaertn

Mohaddeseh Amiri¹, Seyed Hassan Zali^{2*}, Mehdi Tayyebi², Qodratollah Heydari², Jamshid Farmani³

¹ Department of Range and Watershed Management, Isfahan University of Technology

² Retired Faculty Member of Range Management Department, Sari Agricultural and Natural Resources University

³ Associated Professor, Department of Food Science and Technology, Sari Agricultural and Natural Resources University

(Received: 06/01/2019, Accepted: 17/07/2019)

Abstract

This study, investigates oil percentage and fatty acid composition of *Silybum marianum* seeds in habitats located in the west of Mazandaran province at different elevations and soil physiochemical properties. After identifying *Silybum marianum* shrubs in elevation classes of the study area, seeds were sampled using systematic random method and along a 100 m transect at 30 m intervals from three points. After the establishment of transects, in order to study soil physiochemical properties and their relationships with the quantity and quality of fatty acids and oil, three plots were placed in each site and as the number of plant samples, 18 soil samples were taken from the depth of 30 cm and around the roots of the plant. Hexane solvent and Soxhlet were used to determine oil content. Identifying fatty acid compositions and Silymarin extraction were done using gas chromatography spectrometer (GC/MS) and methanol solvent in ultrasonic bath, respectively. Based on the results, the highest amount of oil and Silymarin were obtained from plains and mountainous regions, respectively. According to the results, unlike Silymarin, habitats did not have a significant effect on oil content, also, the highest amount of oil and Silymarin were obtained from plains and mountainous regions, respectively. Considering the significant effect of habitat on the quality of oil, Oleic acid showed significant negative response to habitats. Soil organic matter and calcium carbonate also had inverse relationships with elevation. Sand, potassium, phosphorus and nitrogen indicated negative relationship with oil percentage. Elevation had positive relationship with Margaric acid and Linoleic acid, but negative relationship with Oleic acid. There was positive relationship between Palmitic acid and sand, phosphorus and nitrogen. Because the Oleic acid was predominant followed by the Linoleic acid, it can be concluded that *Silybum marianum* oil is in the Oleic-Linoleic oil group with high nutritional quality, thus cultivation of this oily seed could be an alternative to produce edible oil and reduce the dependence on other countries.

Keywords: Fatty acid, Oil percentage, Ecotype, Medicinal plants